

HERINNERINGEN

»PRIVÉ-DOMEIN«

NR. 33

A. G. DOSTOJEVSKAJA

HERINNERINGEN

VERTAALD EN VAN AANTEKENINGEN EN EEN NAWOORD

VOORZIEN DOOR CHARLES B. TIMMER

AMSTERDAM • UITGEVERIJ DE ARBEIDERSPERS

Copyright Nederlandse vertaling © 1975 B. V. Uitgeverij
De Arbeiderspers, Amsterdam
Oorspronkelijke titel: Vospominanija

ISBN 90 295 1304 7

INHOUD

VOORWOORD BIJ DE 'HERINNERINGEN' • 9

DEEL I • KENNISMAKING MET DOSTOJEVSKI • ONS HUWELIJK • II

- I • [*Een aangeboden betrekking*] • II
- II • [*De eerste ontmoeting*] • 13
- III • [*Het tweede bezoek*] • 18
- IV • [*Het fatale contract*] • 22
- V • [*Onze gesprekken*] • 25
- VI • [*De nieuwe roman*] • 30
- VII • [*Dostojevski's verjaardag*] • 33
- VIII • [*Dostojevski's eerste visite*] • 36
- IX • [*Zijn tweede visite*] • 39
- X • [*Het huwelijksaanzoek*] • 42
- XI • [*De negende november*] • 48
- XII • [*'Pasja'*] • 52
- XIII • [*De verlovingstijd*] • 54
- XIV • [*Over het verleden*] • 60
- XV • [*Een stormachtige avond*] • 66
- XVI • [*Financiën*] • 71
- XVII • [*Dostojevski's reis naar Moskou*] • 75
- XVIII • [*De huwelijksvoltrekking*] • 78

DEEL II • DE EERSTE TIJD VAN ONS
HUWELIJSLEVEN • 82

- I • *Het jaar 1867* • 82
- II • *[Epilepsie]* • 84
- III • *De huisvijanden* • 89
- IV • *De verlossing* • 98
- V • *Onze wittebroodsweken • De reis naar Moskou* • 101
- VI • *Het bezoek van mijn broer* • 108
- VII • *Moskouse indrukken* • 111
- VIII • *Vertrek naar het buitenland* • 113

DEEL III • ONS VERBLIJF IN HET BUITENLAND • 124

- I • *De eerste huwelijkstwist* • 124
- II • *[Dresden]* • 126
- III • *Bij onze meningsverschillen* • 132
- IV • *[De nachtmerrie van Baden-Baden]* • 140
- V • *Het jaar 1867 • Genève* • 144
- VI • *[De zomer van 1868 in Vevey]* • 160
- VII • *[Ons verblijf in Italië]* • 163
- VIII • *[Terug naar Dresden]* • 169
- IX • *1871 • Het einde van de buitenlandse periode van ons leven* • 182

DEEL IV • WEER IN RUSLAND • 186

- I • *De terugkeer naar het vaderland* • 186
- II • *[1871 • De schuldeisers]* • 191
- III • *[Over onze schulden]* • 194
- IV • *[Mijn pogingen tot afbetaling]* • 200
- V • *[De winter van 1871]* • 204
- VI • *Het jaar 1872 • Zomer* • 206

DEEL V · 1872—1873 · 227

- I · *Het jaar 1872* · 227
- II · *Naar aanleiding van mijn herinneringen aan 1872* · 227
- III · 1873 · *De uitgave van Boze geesten · Redactiewerk · Nieuwe kennissen* · 232

DEEL VI · 1874—1875 · 247

- I · 1874 · *De hechtenis · Nekrasov* · 247
- II · 1874 · *Vertrek naar het buitenland* · 251
- III · 1874—1875 · *De zomer en winter in Staraja Roessa* · 256
 - IV · *Onze dictaten* · 261
 - V · *[De dagindeling]* · 263
 - VI · *Het jaar 1874 · De winter* · 267
- VII · 1875 · *De reis naar Petersburg en naar Ems* · 271
- VIII · 1875 · *De geboorte van Aljosja · Terugkeer naar Petersburg* · 275

DEEL VII · 1876—1877 · 284

- I · 1876 · *Mijn grap* · 284
- II · 1876 · *Op zoek naar een koe* · 289
- III · 1876 · *De winter · Nieuwe kennissen* · 291
- IV · 1876 · *De schuld aan Toergenjev* · 297
- V · 1877 · *De verdwijning van mijn bontmantel* · 299
- VI · 1877 · *De koop van een huis · De reis naar Miropolje · De voorspelling van Field* · 307
- VII · 1877 · 313

DEEL VIII · DE JAREN 1878—1879 · 317

- I · *[Gemiste ontmoeting met Tolstoj]* · 317
- II · *Bij mijn herinneringen aan 1878* · 318

III · 1878 · Kennismaking met de grootvorsten ·	323
IV · 1878 · De komst van een aanbidster ·	328
V · 1879 ·	330
VI · 1879 · Plannen om een landgoed te kopen ·	335
VII · 1879—1880 ·	340
VIII · Dostojevski's vergeetachtigheid ·	343

DEEL IX · HET LAATSTE JAAR · 347

I · De boekhandel ·	347
II · De reis naar Moskou voor de Poesjkin-herdenking ·	351
III · Dostojevski terug uit Moskou ·	358

DEEL X · DOOD EN BEGRAFENIS · 364

VERANTWOORDING · 389

HOOFDMOMENTEN UIT HET LEVEN VAN F. M. DOSTOJEVSKI · 393

NAAMLIJST · 400

VOORWOORD BIJ DE 'HERINNERINGEN'

Ik heb nooit eerder overwogen mijn herinneringen op schrift te zetten. Niet alleen, dat ik er mij terdege van bewust ben, dat ik geen enkel literair talent bezit, maar de uitgave van de werken van mijn onvergetelijke man heeft mij zo intensief in beslag genomen, dat ik ternauwernood tijd overhield om aan andere, met zijn nagedachtenis in verband staande zaken, aandacht te besteden.

Toen ik, gezien mijn falende gezondheid en mijn slinkende krachten in 1910 gedwongen was de mij zo absorberende taak van de uitgave der werken van mijn man in andere handen te leggen en ik mij op aandringen van de dokters ver van de hoofdstad moest vestigen, voelde ik een enorme leegte in mijn leven, die ik beslist moest opvullen door een bezigheid, die mij kon boeien, daar ik het anders, dat besepte ik, niet lang meer zou maken.

Ik leefde in volstrekte afzondering, nam in het geheel niet, of slechts uit de verte, aan de gebeurtenissen van alle dag deel en verdiepte mij daardoor met hart en geest meer en meer in het verleden, dat mij zoveel geluk had geschonken en die omstandigheid hielp mij de doelloosheid van mijn huidige bestaan te vergeten.

Toen ik de aantekenboekjes van mijn man en die van mij zelf doorlas, trof ik er zulke interessante bijzonderheden in aan, dat onwillekeurig het verlangen bij mij opkwam ze niet meer alleen in stenografische vorm neer te schrijven, zoals dit met mijn notities was gebeurd, maar ze in leesbare taal toegankelijk te maken, te meer, omdat ik ervan overtuigd was, dat mijn aantekeningen mijn kinderen en kleinkinderen zouden interesseren en wellicht ook enkele bewonderaars van het talent van mijn onvergetelijke man, die er prijs op zouden stellen te weten, wat voor een man Dostojevski in zijn huiselijke omstandigheden is geweest.

HERINNERINGEN

Deze gedurende de afgelopen vijf winters (1911-1916) op verschillende tijden neergeschreven herinneringen zijn tot enige schriften uitgegroeid, die ik zo goed mogelijk in een bepaalde volgorde heb trachten te brengen.

Ik kan niet garanderen, dat mijn herinneringen boeiend zijn, het enige wat ik kan verzekeren is, dat zij een betrouwbaar en volledig onbevooroordeeld beeld geven van het optreden van een aantal mensen; de herinneringen zijn voornamelijk gebaseerd op notities en worden ondersteund door verwijzingen naar brieven en artikelen in kranten en tijdschriften.

Ik beken eerlijk, dat mijn herinneringen tal van literaire ongerechtigheden bevatten: de wijdlopiegheid van de verteltrant, de ongelijke hoofdstukindeling, mijn ouderwetse woordgebruik, enzovoort. Maar om op zeventigjarige leeftijd iets nieuws aan te leren valt niet mee en men moge mij derhalve die zonden vergeven met het oog op mijn oprechte en innige wens F. M. Dostojevski aan de lezers te presenteren met al zijn goede hoedanigheden en zijn tekortkomingen... zó, als hij in zijn gezins- en privé-leven is geweest.

A. G. D.

DEEL I · KENNISMAKING MET DOSTOJEVSKI · ONS HUWELIJK

I

Op 3 oktober 1866 kwam ik zoals gewoonlijk omstreeks zeven uur 's avonds in het zesde jongensgymnasium, waar P. M. Olchin, de stenografieleraar zijn cursus gaf. De les was nog niet begonnen; het wachten was op de laatkomers. Ik ging op mijn gewone plaats zitten en net toen ik bezig was mijn schriften klaar te leggen, kwam Olchin naar me toe, nam in de bank naast mij plaats en zei: 'Anna Grigorjevna, zou u er wat voor voelen om stenowerk te gaan doen? Ik moet voor iemand een stenograaf zoeken en dacht dat het misschien wat voor u zou kunnen zijn.'

'Wat graag!' antwoordde ik. 'Daar heb ik al zo lang op gehoopt, eens aan het werk te kunnen gaan. Alleen weet ik niet, of ik goed genoeg in mijn steno ben om een verantwoordelijke betrekking te kunnen aannemen.'

Olchin stelde me gerust. Volgens hem zou het aangeboden werk geen hogere eisen aan mijn vaardigheid stellen dan de snelheid, die ik al bezat.

'Wie vraagt dan om een stenograaf?' vroeg ik nieuwsgierig.

'De schrijver Dostojevski. Hij is aan een nieuwe roman bezig en wil die met behulp van een stenografe uitwerken. Dostojevski denkt dat de roman een omvang van ongeveer zeven vel druks, groot formaat, zal krijgen en hij wil voor het hele werk vijftig roebel betalen.'

Ik zei snel dat ik het voorstel aannam. De naam Dostojevski was me van mijn kinderjaren af vertrouwd. Hij is de lievelingsauteur van mijn vader geweest. En ook ik was dol op zijn boeken en had tranen vergoten over zijn *Aantekeningen uit een dodenhuis*. De kans

om met de begaafde schrijver niet alleen kennis te maken, maar hem bovendien behulpzaam te kunnen zijn, wond mij buitengewoon op en ik was in de wolken.

Olchin gaf me een klein, in vieren gevouwen blaadje papier, waarop stond: 'Stoljarnyj-steeg, hoek Mesjtsjanski-sstraat, het huis van Alonkin, woning No. 13; te vragen naar Dostojevski' – en hij zei: 'Mag ik u dan verzoeken morgen naar Dostojevski toe te gaan, om half twaalf, "niet eerder en niet later", zoals hij me vandaag zelf op het hart heeft gedrukt.'

En Olchin nam de gelegenheid te baat mij zijn mening over Dostojevski te geven, maar daar kom ik verder in mijn verhaal op terug.

Olchin keek op zijn horloge en liep naar de kathedr. Ik moet bekennen dat zijn les ditmaal volledig aan mij voorbij is gegaan; ik was opgewonden en vol blijde voorgevoelens. Mijn innigste wens ging in vervulling: ik had werk gekregen! Wanneer een zo veeleisend en streng man als Olchin vond dat ik de stenografie voldoende beheerste en snel genoeg schreef, dan betekende dit, dat het ook inderdaad zo was, anders zou hij mij die baan niet hebben bezorgd. Die gedachte maakte mij bijzonder blij en verhoogde mijn zelfrespect. Ik besepte dat ik een nieuwe weg insloeg: ik zou door mijn werk geld verdienen; ik werd onafhankelijk en voor mij, een meisje van de jaren zestig was de onafhankelijkheidsgeachte het kostbaarste wat er bestond. Maar nog leuker, nog belangrijker vond ik bij de mij aangeboden baan de kans die ik kreeg om met Dostojevski samen te werken en die schrijver persoonlijk te leren kennen.

Thuisgekomen vertelde ik alles in kleuren en geuren aan mijn moeder. Ook zij was erg verheugd over mijn succes. Van blijdschap en opwinding heb ik bijna de hele nacht niet geslapen en riep mij voortdurend Dostojevski voor de geest. Daar ik hem voor een tijdgenoot van mijn vader hield, nam ik aan dat hij al een man van vergevorderde jaren moest zijn. Ik zag hem in mijn verbeelding nu eens als een dikke, oude man met een kaal hoofd, dan weer als lang en mager, maar beslist een streng en gemelijk heerschap, zoals Olchin hem had gevonden. Wat me het meest opwond was de vraag, hoe ik het woord tot hem moest richten. Dostojevski kwam

me als zo'n geleerd man voor, zo intelligent, dat ik bij voorbaat al beefde voor elk woord dat ik zou uitbrengen. Ook verontrustte mij de gedachte dat ik me de namen van de helden uit zijn romans niet precies kon herinneren en daar zou hij het beslist over hebben, dat wist ik zeker. In mijn kennissenkring was ik nooit met op de voorgrond tredende letterkundigen in aanraking gekomen en daarom hield ik ze voor een speciaal soort mensen, met wie je ook op een bijzondere manier moest praten. Terugdenkend aan die tijd, zie ik, wat een kind ik toen nog was, ondanks mijn twintig jaren.

II

Op 4 oktober, de gedenkwaardige dag van de eerste ontmoeting met mijn toekomstige echtgenoot, werd ik fris en monter wakker in de blijde spanning bij de gedachte dat vandaag een lang gekoesterde droom in vervulling zou gaan: van een schoolmeisje of een cursiste werd ik iemand die in het vak van zijn keuze een zelfstandige baan zou krijgen.

Ik ging wat vroeger van huis om eerst nog even naar de winkelgalerij, de Gostinyj Dvor, te gaan om me van een voorraad extra potloden te voorzien en ook om een kleine aktentas te kopen die, vond ik, aan mijn jeugdige uiterlijk een wat zakelijker cachet zou geven. Tegen elf uur had ik mijn boodschappen gedaan en, omdat ik bij Dostojevski 'niet eerder en niet later'* wilde komen dan het afgesproken uur, liep ik op mijn gemak de Bolsjaja Mesjtsjanskaja en de Stoljarnyj-steeg door, waarbij ik telkens op mijn horloge keek. Vijf minuten vóór half twaalf liep ik naar het huis van Alonkin en vroeg aan de bij de poort staande huisbewaarder, waar ik woning No. 13 kon vinden. Hij wees me naar rechts, waar ik onder de poort het begin van de toegang tot een trap zag. Het was een groot gebouw met tal van kleine woningen, waarin kooplieden en ambachtslieden woonden. Het huis deed me terstond aan dat van

* De gangbare zegswijze van Fjodor Michajlovitsj die er niet van hield, met het wachten op iemand tijd te verliezen en daarom het uur van de afspraak graag precies aangaf, waar hij dan stevast aan toevoegde: 'Niet eerder en niet later'. — *Opm. van de auteur.*

Misdaad en straf denken, waarin Raskolnikov, de held van de roman, had gewoond.

De flat No. 13 lag op de derde verdieping. Ik belde aan en werd onmiddellijk opengedaan door een bejaarde dienstbode die een groengeruite doek om haar schouders had geslagen. *Misdaad en straf* had ik zo kort geleden nog gelezen, dat ik me onwillekeurig afvroeg, of die schouderdoek niet het prototype was van de drap-dedame doek die in het gezin van de Marmeladovs zo'n grote rol had gespeeld. Op de vraag van de dienstbode met wie ik wilde spreken, antwoordde ik dat ik van Olchin kwam en dat haar mijnheer van mijn bezoek op de hoogte was.

Ik had mijn capuchon nog niet omlaag geslagen, of de deur naar de vestibule ging wijd open en tegen de achtergrond van een helder verlicht vertrek verscheen een jongeman met ongekamd, donkerbruin haar, een blote borst en met huispantoffels aan zijn voeten. Toen hij een hem onbekend persoon gewaar werd, slaakte hij een gillette en snelde door de zijdeur weg.

De dienstbode nodigde me uit in de kamer te komen, het bleek de eetkamer te zijn, tamelijk simpel gemeubileerd, met langs de wanden twee grote hutkoffers, bedekt met niet al te grote tapij-tjes. Bij het raam stond een ladenkast, getooid met een wit, gehaakt kleedje. Tegen de andere muur stond een divan, waarboven een klok hing. Ik zag tot mijn voldoening dat de klok op dat ogenblik precies half twaalf aanwees.

De dienstbode vroeg me plaats te nemen, met de woorden dat mijnheer direct zou komen. En inderdaad, een minuut of twee later verscheen Dostojevski; hij nodigde me uit naar zijn studeerkamer te gaan en liep toen zelf even weg om, zoals later bleek, thee voor ons te bestellen.

Dostojevski's studeerkamer was een groot vertrek met twee ramen, op deze zonnige dag heel licht, maar op andere tijden zou hij een sombere indruk kunnen maken: er hing een schemerig duister en een doods zwijgen; je voelde de druk van dat donker en die stilte.

In de diepte van deze kamer stond een met nogal versleten brui-ne trijp beklede zachte divan, ervoor een ronde tafel met een rood lakens tafelkleed. Op tafel zag ik een lamp en twee of drie albums;

om de tafel heen stonden wat zachte stoelen en fauteuils. Boven de divan hing in een notehouten lijst het portret van een uiterst magere dame in een zwarte japon en dito hoofdmuts. 'Zeker de vrouw van Dostojevski,' dacht ik, onbekend als ik was met zijn familieomstandigheden.

Tussen de beide ramen stond, ingevat in een zwarte lijst, een grote spiegel. Daar het muurvlak veel groter was dan de breedte van de spiegel, hadden ze die voor het gemak dichtcr naar het rechterraam toegeschoven, wat heel lelijk stond. Op de vensterbanken prijkten twee grote, fraai gevormde Chinese vazen. Tegen de muur stond een grote divan van groen saffiaan en ernaast een tafeltje met een waterkaraf. Er tegenover, aan de andere kant van de kamer, was het schrijfbureau geplaatst, waaraan ik later altijd zou zitten, wanneer Dostojevski mij dicteerde. De inrichting van de studeerkamer was allerschamelst, van het soort dat ik zo vaak in gezinnen van onbemiddelde mensen had aangetroffen.

Ik was gaan zitten en luisterde. Het kwam me aldoor voor, of ik eensklaps het gegil van kinderen of het geroffel op een kindertrom zou kunnen horen, of dat de deur zou opengaan en die magere dame zou binnenkomen, wier portret ik zoëven had bekeken.

Maar toen kwam Dostojevski binnen, hij excuseerde zich voor zijn lange wegblijven en vroeg me: 'Doet u allang aan stenografie?' 'Een half jaar.'

'Heeft uw leraar veel leerlingen?'

'In het begin waren er honderdvijftig liefhebbers, maar er zijn er nog maar vijftienvintig van over.'

'Waarom zo weinig?'

'Omdat velen dachten dat je stenografie in een handomdraai kon leren, maar toen ze zagen dat je er na een paar dagen nog niks van terecht bracht, gaven ze het op.'

'Ja, zo gaat het bij ons in ieder nieuw beroep,' zei Dostojevski. 'Ze beginnen enthousiast, bekoelen dan snel en geven er de brui aan. Ze zien dat je je moet inspannen, maar wie heeft tegenwoordig nog zin om zich in te spannen?'

Op het eerste gezicht maakte Dostojevski een tamelijk oude indruk op mij. Maar hij hoefde zijn mond maar open te doen of hij werd zienderogen jonger en ik schatte zijn leeftijd op hoogstens

vijfendertig of zevenendertig jaar. Hij was van gemiddelde lengte en hield zijn lichaam recht. Zijn ietwat kastanjekeurige, zelfs wat rossige haar had hij zwaar met pommade ingesmeerd en zorgvuldig gladgestreken. Maar wat mij vooral opviel waren zijn ogen: ze waren verschillend; het ene oog was bruin, in het andere was de pupil over het hele oog verwijd en de iris niet te zien.* Die ongelijksoortigheid van zijn ogen gaf aan Dostojevski's blik iets raadselachtigs. Zijn bleke en ziekelijke gelaat kwam mij erg bekend voor, vermoedelijk, omdat ik zijn portretten al eerder had gezien. Hij droeg een jacquet van blauw laken, tamelijk afgedragen, maar zijn front en manchetten waren sneeuwwit.

Vijf minuten later kwam de dienstbode binnen met twee glazen heel sterke, bijna zwarte thee. Op het dienblad lagen twee broodjes. Ik nam een glas, al had ik geen trek in thee, daarbij was het erg warm in de kamer. Maar om niet de indruk te wekken dat ik kieskeurig was, nam ik een slok. Ik zat dicht bij de muur voor het tafeltje, terwijl Dostojevski nu eens aan zijn bureau ging zitten, dan weer al rokend door de kamer liep, waarbij hij zijn sigaret dikwijls uitdoofde om even later een nieuwe op te steken. Hij bood ook mij een sigaret aan. Ik zei dat ik niet rookte.

'Misschien uit beleefdheid niet?' zei hij.

Ik haastte me hem te verzekeren dat ik niet alleen niet rookte, maar ook niet graag zag dat vrouwen rookten.

Het gesprek vorderde traag en Dostojevski sprong telkens op een ander onderwerp over. Hij zag er bekommerd en ziekelijk uit. Vrijwel het eerste wat hij zei was, dat hij aan epileptische aanvallen leed en net een dezer dagen een aanval had gehad en die openhartigheid van hem verraste me. Over het werk dat me te wachten stond liet Dostojevski zich in onbepaalde termen uit: 'We zien wel hoe het zal gaan, we willen het proberen en dan zien we, of er wat van terecht komt.'

Maar langzamerhand kreeg ik de indruk, dat het met onze sa-

* Bij een aanval van epilepsie had Dostojevski zich, toen hij viel, aan een scherp voorwerp gestoten en zijn rechteroog daarbij ernstig verwond. Hij had zich toen door professor Jung laten behandelen, die druppels atropin in het oog had voorgeschreven met het gevolg, dat de pupil zich sterk had verwijd. — *Opm. van de auteur.*

menwerking niet zou vlotten. De gedachte kwam zelfs bij me op dat Dostojevski zelf aan de mogelijkheid en het nut ervan voor hem twijfelde en dat hij er misschien toe overhelde er maar liever van af te zien. Om hem in zijn besluit te helpen zei ik: 'Goed, we kunnen het proberen, maar als mijn assistentie u bij uw werk in de weg zou staan, zegt u me dat dan eerlijk. U kunt ervan verzekerd zijn, dat ik er niets tegen zal inbrengen als het niet tot samenwerking komt.'

Dostojevski wilde me iets uit *De Russische Bode* dicteren en verzocht me het stenogram daarna in gewoon schrift over te zetten. Hij begon in een uiterst snel tempo, maar ik onderbrak hem met het verzoek om niet sneller dan in het tempo van een normaal gesprek te dicteren.

Daarna begon ik mijn stenogram in gewoon schrift over te zetten en schreef de tekst tamelijk vlug uit, maar Dostojevski joeg me aldoor op en was ontzet over het langzame tempo van mijn ontcijfering.

'Maar ik werk het gedicteerde immers thuis uit en niet hier,' stelde ik hem gerust. 'Is het u dan niet om het even, hoeveel tijd ik eraan besteed?'

Toen Dostojevski de door mij uitgeschreven tekst nakeek, ontdekte hij dat ik ergens een punt had vergeten en één letter onduidelijk had weergegeven, waar hij me een scherpe aanmerking over maakte. Hij was zichtbaar geprikkeld en kon zijn gedachten niet concentreren. Het ene ogenblik vroeg hij, hoe ik heette, vergat het dan prompt weer en begon opnieuw door de kamer te ijsberen, eindeloos, alsof hij mijn aanwezigheid vergeten was. Ik zat er zonder een pink te verroeren bij, bang hem in zijn denken te storen.

Eindelijk verklaarde Dostojevski dat hij nu beslist niet in staat was te gaan dicteren en of ik niet diezelfde dag om een uur of acht kon terugkomen? Dan zou hij beginnen mij zijn roman te dicteren. Het kwam mij heel slecht uit om voor de tweede keer naar hem toe te gaan, maar, daar ik van het werk geen afstand wou doen stemde ik toe.

Bij het afscheid zei Dostojevski tegen me: 'Ik was blij, toen Olchin me een stenografe aanbood en geen man en weet u, waarom?'

‘Nee.’

‘Nou, omdat een man zich vast en zeker gaat bedrinken en u, u drinkt toch hoop ik niet?’

Ik kon mijn lachen bijna niet houden, maar liet er niets van merken.

‘Drinken, nee, dat zeker niet, daar kunt u van op aan!’ antwoordde ik ernstig.

III

Ik ging met een bezwaard hart van Dostojevski weg. Hij had een slechte indruk op me gemaakt en was me niet bevallen. Ik dacht dat ik vast niet met hem zou kunnen samenwerken en mijn dromen van een zelfstandige werkkring dreigden in rook op te gaan... Dit bedrukte me des te meer, omdat mijn lieve moeder zich de dag tevoren al zo over mijn nieuwe functie had verheugd.

Het was omstreeks twee uur, toen ik Dostojevski verliet. Naar huis te gaan was te ver: ik woonde in de buurt van Smolnaja, aan de Kostromski-sstraat ten huize van mijn moeder, Anna Nikolajevna Snitkina. Ik besloot een familielid van me aan de Fonarnaja-sstraat te bezoeken, daar een hapje te eten en dan 's avonds naar Dostojevski terug te keren.

Mijn bloedverwanten vroegen mij haarfijn uit en wilden alles over mijn nieuwe kennis weten. De tijd ging al pratend snel voorbij en tegen acht uur was ik alweer bij het huis van Alonkin. Aan de dienstbode die me opendeed vroeg ik, hoe Dostojevski's volledige naam precies luidde. Het was me uit zijn boeken bekend, dat zijn voornaam Fjodor was, maar zijn vadersnaam kende ik niet. Fedosja (zo heette de dienstbode) verzocht me opnieuw in de eetkamer te wachten en ging me aandienen. Toen ze terugkwam, nodigde ze me uit naar de studeerkamer te gaan. Ik begroette Fjodor Michajlovitsj en ging op mijn vorige plaats bij het tafeltje zitten. Maar dat beviel Dostojevski niet en hij wilde me aan zijn bureau hebben, met de verzekering dat ik daar gemakkelijker kon schrijven. Ik beken dat ik me heel geveleid voelde door zijn voorstel aan de schrijftafel te gaan zitten, waaraan nog zo kort geleden

meesterwerken als de roman *Misdaad en straf* waren ontstaan. Ik verwisselde van plaats en Fjodor Michajlovitsj ging op mijn stoel bij het tafeltje zitten. Hij vroeg me weer, hoe ik heette en of ik geen familie van de pas overleden jonge, begaafde schrijver Snitkin was. Ik antwoordde dat het hierbij alleen om dezelfde naam ging. Hij begon me over de samenstelling van mijn familie uit te vragen, waar ik gestudeerd had, waarom ik de stenografie als vak had gekozen, en zo verder.

Al zijn vragen beantwoordde ik ongeunsteld, ernstig, bijna stug, zoals Dostojevski mij later verzekerde. Ik had al lang tevoren bij me zelf het besluit genomen dat ik, gedwongen als ik was in privé-huizen te stenograferen, van het begin af mijn verhouding tot mijn me nauwelijks bekende werkgever op een zakelijke leest zou schoeien en alle familiariteiten zou vermijden, zodat het bij niemand zou opkomen mij met ongewenste of vrijmoedige praatjes lastig te vallen. Ik geloof dat ik in mijn onderhoud met Dostojevski geen enkele keer geglimlacht heb en mijn ernst viel bij hem bijzonder in de smaak. Later heeft hij me bekend, dat mijn terughoudendheid hem aangenaam had getroffen. Hij was gewend in gezelschap in contact te komen met nihilistische jonge vrouwen en dan hun gedrag tegenover hem gade te slaan, een gedrag, waaraan hij zich vaak ergerde. Des te gelukkiger was hij in mij een complete tegenstelling van het toen gangbare jongemeisjes-type te hebben gevonden.

Ondertussen had Fedosja in de eetkamer thee gezet en ze bracht ons twee glazen, twee broodjes en een citroen. Dostojevski bood me opnieuw een sigaret aan en onthaalde me daarna op peren.

Onder de thee werd ons gesprek nog ongedwongener en warmer van toon. Het kwam mij plotseling voor dat ik Dostojevski al heel lang kende en ik voelde me onbezwaard en prettig.

Om een of andere reden kwam het gesprek op de groep van Petrasjevski en de doodstraf. Dostojevski gaf zich aan zijn herinneringen over.

'Ik weet nog goed,' zei hij, 'hoe ik onder mijn veroordeelde kameraden op het Semjonov-plein stond en, toen ik de voorbereidselen zag, wist ik dat ik nog maar vijf minuten te leven had. Maar die minuten kwamen me als jaren voor, als tientallen jaren, - zó

lang, dacht ik, had ik nog te leven! Ze hadden ons de doodshemden al aangetrokken en ons in rijen van drie opgesteld, ik was de achtste, in de derde rij. De eerste drie werden aan de palen gebonden. Nog twee, drie minuten en de beide rijen vóór mij zouden gefusilleerd zijn en dan kwamen wij aan de beurt. Mijn God, hoe verlangde ik ernaar te leven! Hoe kostbaar kwam het leven me voor, hoeveel goede dingen, hoeveel waardevols zou ik nog kunnen doen! Ik herinnerde me mijn hele leven dat ik niet zo goed gebruikt had en hoe graag wilde ik alles nog eens overdoen en lang leven, lang... Eensklaps klonk het signaal 'stop' en ik vatte moed. Mijn kameraden werden van de palen losgemaakt, we werden teruggevoerd en ze lazen ons het nieuwe vonnis voor: ik was tot vier jaar dwangarbeid veroordeeld. Ik kan me geen gelukkiger dag dan die herinneren! In mijn kazemat in het Aleksejev ravelijn liep ik uit volle borst zingend op en neer, zo blij was ik met het mij geschonken leven! Daarna mocht mijn broer komen om afscheid van me te nemen en op de vooravond van Kerstmis werd ik op de verre reis naar de verbanning gestuurd. Ik heb de brief nog die ik op de dag, waarop het vonnis werd voorgelezen, aan wijlen mijn broer heb geschreven, die brief kreeg ik onlangs van mijn neef terug...'

Dostojevski's verhaal had een gruwelijke indruk op mij gemaakt; de koude rillingen liepen mij over de rug. Maar, wat mij vooral zo getroffen had was, dat hij zich tegenover mij, een meisje nog bijna, dat hij vandaag voor het eerst had ontmoet, zo bloot gaf. Die uiterlijk zo gesloten en stugge man vertelde mij zijn leven van vroeger met zulke bijzonderheden, zo onverhuld en intiem, dat ik mij onwillekeurig moest verbazen. Eerst later, toen ik zijn familieomstandigheden had leren kennen, begreep ik de oorzaak van die openhartigheid en zijn goedheid van vertrouwen: Dostojevski leefde in die tijd volslagen alleen en omgeven door mensen die hem vijandig gezind waren. Zo voelde hij heel sterk de behoefte zijn gedachten te delen met iemand, bij wie hij een welwillend en aandachtig gehoor vermoedde. Die openhartigheid van hem op de eerste dag van onze kennismaking deed mij bijzonder goed en liet een wonderbaarlijk sterke indruk bij mij achter.

Ons gesprek sprong van de hak op de tak, maar nog steeds wa-

ren we niet aan het werk gegaan. Dat maakte me wat bezorgd, het werd al laat en ik was ver van huis. Ik had mijn moeder beloofd van Dostojevski direct thuis te komen en was nu bang dat zij zich ongerust zou gaan maken. Ik vond het pijnlijk Dostojevski aan het doel van mijn komst te herinneren en was heel blij, toen hij er zelf aan dacht en me voorstelde met het dictaat te beginnen. Ik trof mijn voorbereidselen en Dostojevski begon met tamelijk snelle passen door de kamer te lopen, schuin van de deur naar de kachel, en iedere keer als hij bij de kachel kwam, klopte hij er met zijn hand een paar maal tegen. Daarbij rookte hij, doofde herhaaldelijk de half opgerookte sigaret in de asbak aan de rand van zijn schrijftafel uit en stak weer een nieuwe sigaret op.

Nadat hij me enige tijd gedictieerd had, verzocht Dostojevski mij het geschrevene terug te lezen en onderbrak mij al bij de eerste woorden: 'Wat is dat: "ze keerde uit Roulettenburg terug?"*' Heb ik dan Roulettenburg gezegd?

'Ja, Fjodor Michajlovitsj, dat woord hebt u mij gedictieerd.'

'Dat kan niet!'

'Pardon, komt in uw roman een stad van die naam voor?'

'Ja, de handeling vindt in een stad plaats waar gegokt wordt en die heb ik Roulettenburg genoemd.'

'Nou, als dat zo is, hebt u dat woord vast gedictieerd, waar zou ik het anders vandaan hebben?'

'U hebt gelijk,' gaf Dostojevski toe. 'Ik moet de dingen door elkaar hebben gehaald.'

Ik was heel tevreden dat het misverstand was opgehelderd. Vermoedelijk, dacht ik, was Dostojevski te zeer in zijn gedachten verdiept en misschien die dag ook erg moe, wat de vergissing zou kunnen verklaren. Trouwens, dat voelde ook hij zo aan, want hij verklaarde dat hij niet in staat was verder te dicteren en vroeg me hem het dictaat de volgende dag tegen twaalf uur uitgeschreven te komen brengen. Ik beloofde dit.

Het sloeg elf uur en ik maakte aanstalten om te gaan. Toen Dostojevski hoorde dat ik in Peski woonde, zei hij dat hij in die stads-

* Later werd het begin veranderd en zou luiden: 'Eindelijk keerde ik na een veertiendaagse afwezigheid terug. Ons gezelschap was al drie dagen in Roulettenburg.' – *Opm. van de auteur.*

wijk nog nooit was geweest en niet eens wist, waar die lag. Als het erg ver was, zou hij de dienstbode kunnen vragen me thuis te brengen. Natuurlijk sloeg ik dit af. Fjodor Michajlovitsj begeleidde me naar de deur en zei tegen Fedosja, dat ze me op de trap moest bijlichten.

Thuis vertelde ik vol geestdrift aan mama, hoe ongedwongen en hartelijk Dostojevski mij had ontvangen, maar om haar geen verdriet te doen, verborg ik voor haar die zware, nooit eerder onderonden indruk, die deze zo belangwekkende dag bij mij had achtergelaten. Een waarlijk deprimerende indruk: voor het eerst van mijn leven had ik een intelligent, nobel, maar ongelukkig mens ontmoet, die door iedereen verlaten scheen en in mijn hart welde een gevoel van diep medelijden en deernis met hem op...

Ik was erg moe en ging gauw naar bed, met het verzoek mij wat vroeger te wekken, zodat ik voldoende tijd zou hebben om het dictaat uit te werken en het op het afgesproken uur naar Dostojevski te brengen.

IV

De volgende dag stond ik vroeg op en ging meteen aan het werk. Het dictaat was betrekkelijk kort, maar ik wilde het zo fraai en duidelijk mogelijk afschrijven en dat nam tijd. Hoe ik me ook haastte, ik kwam toch een volle dertig minuten over tijd. Fjodor Michajlovitsj trof ik in de grootste consternatie aan.

‘Ik begon al te denken,’ zei hij na onze begroeting, ‘dat u het werk voor mij te zwaar had gevonden en niet meer kwam. En ondertussen had ik niet eens uw adres genoteerd, met het risico dat ik wat ik gisteren gedicteerd heb kwijt zou zijn.’

‘Het spijt me erg dat ik zo laat ben,’ verontschuldigde ik me, ‘maar echt, ik zou u natuurlijk bericht hebben, als ik had moeten afzeggen en ik zou u dan het originele dictaat natuurlijk teruggebracht hebben.’

‘Ik was dáárom zo ongerust,’ verklaarde Dostojevski, ‘omdat ik deze roman beslist voor één november af moet hebben, en dat terwijl ik er nog niet eens een plan voor klaar heb. Ik weet alleen,

dat hij in de editie van Stellovski niet korter dan zeven vel druks mag zijn.'

Ik wilde nadere bijzonderheden weten en Dostojevski legde me de toedracht uit: de inderdaad schandelijke val, waar ze hem hadden laten inlopen.

Na de dood van zijn oudste broer Michail had Dostojevski alle schulden van het door zijn broer uitgegeven maandblad *De tijd* op zich genomen. Het ging om wisselschulden en de crediteuren zetten Dostojevski op een afschuwelijke manier het mes op de keel, met dreigementen dat ze beslag op zijn bezittingen zouden laten leggen en hem zelf voor lange tijd zouden doen gijzelen. In die tijd kon dat.

De onmiddellijk opeisbare schuld bedroeg een drieduizend roebel. Dostojevski had overal naar geld gezocht, maar zonder gunstig resultaat. Toen alle pogingen om de schuldeisers te overreden vruchteloos bleken en ze hem het vuur na aan de schenen legden, was plotseling de uitgever F. T. Stellovski bij hem verschenen met het aanbod om voor drieduizend roebel de rechten voor een volledige uitgave van zijn werken in drie delen te kopen. Bovendien zou Dostojevski bij dit bedrag inbegrepen nog een nieuwe roman moeten schrijven.

Dostojevski's situatie was zo kritiek dat hij met alle condities van het contract akkoord ging, alleen al om de bedreiging van zich af te wentelen dat hij zijn vrijheid zou kwijtraken.

De overeenkomst werd in de zomer van 1865 gesloten en Stellovski deponeerde het gecontracteerde bedrag bij een notaris. Dit bedrag werd de volgende dag al aan de schuldeisers uitbetaald zonder dat Dostojevski er ook maar iets van in handen had gekregen. Het meest grievende erbij was, dat enige dagen later al dat geld naar Stellovski was teruggevloeid. Het bleek namelijk dat hij de wissels van Dostojevski voor een appel en een ei had opgekocht en door stromannen betaling van hem had doen eisen. Stellovski was een sluwe en handige uitbouter van onze schrijvers en musici (Pisemski, Krestovski, Glinka). Hij verstond de kunst om mensen in moeilijke ogenblikken te beloeren en ze dan in zijn netten te verstrikken. De som van drieduizend roebel voor het recht van uitgave was veel te laag, gezien het succes dat Dostojevski's romans

hadden. De zwaarste conditie van het contract was de verplichting om vóór 1 november 1866 een nieuwe roman af te leveren. Ingeval Dostojevski die termijn niet zou halen, zou hij een grote schadeloosstelling moeten betalen; zou hij de roman ook per 1 december nog niet hebben afgeleverd, dan verloor hij alle rechten op zijn werken die voor goed in het eigendom van Stellovski zouden overgaan. Het hoeft geen betoog dat de rover het daar ook op gemunt had.

In 1866 was Dostojevski volledig in beslag genomen door het werk aan de roman *Misdaad en straf*, die hij literair verantwoord wilde afsluiten. Hoe zou hij, ziek als hij was, in staat zijn er nog zoveel vel druks van een nieuw werk bij te leveren?

Toen Dostojevski in de herfst van 1866 uit Moskou terugkwam, was hij ten einde raad; het leek onmogelijk om binnen het tijdsbestek van ruim anderhalve maand aan de voorwaarden van het contract met Stellovski te voldoen. Dostojevski's vrienden, A. N. Majkov, A. P. Miljoekov, I. G. Dolgomostjev e.a., die hem uit de brand wilden helpen, stelden hem voor een plan voor de roman te ontwerpen. Ieder van hen zou dan een deel van de roman op zich nemen en met vereende krachten zouden ze er best in slagen het werk binnen de termijn klaar te krijgen; het enige wat Fjodor Michajlovitsj hoefde te doen was de roman redactioneel te bewerken en de bij zo'n werkwijze onvermijdelijke oneffenheden glad te strijken. Fjodor Michajlovitsj sloeg dit voorstel af; hij besloot liever schadeloosstelling te betalen, of zijn auteursrechten prijs te geven dan zijn naam onder een werk van anderen te zetten. Toen kwamen Dostojevski's vrienden met de raad dat hij de hulp van een stenograaf moest invoeren. A. P. Miljoekov herinnerde zich dat hij een stenografie-leraar kende, P. M. Olchin, naar wie hij toe reed om hem te verzoeken met Fjodor Michajlovitsj te gaan praten. Met het oog op de fatale datum besloot deze van de diensten van een stenograaf gebruik te maken, ofschoon hij heel weinig vertrouwen had in het succes van een dergelijke onderneming.

Hoe weinig mensenkennis ik toen ook bezat, de praktijken van die Stellovski vervulden me met afgrijzen.

Nadat de thee was binnengebracht begon Dostojevski te dicteren. Het kostte hem klaarblijkelijk moeite aan het werk te gaan: hij hield dikwijls in, dacht na, verzocht me het gedicteerde terug te